

УДК 94 (477): 314.743

ББК 63.3 (4 Укр) 62

Микола Геник**ПРОБЛЕМА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРИМИРЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ
ЕМІГРАЦІЙНОГО УРЯДУ ПОЛЬЩІ В АНЖЕРСІ**

Початок Другої світової війни актуалізував проблему порозуміння народів Центрально-Східної Європи. У діяльності еміграційного уряду в Анжерсі вирішення вимагали кілька основоположних проблем польсько-українських відносин: проблема української державності, питання кордонів, проблема створення української армії та проблема польсько-українського порозуміння. Інструменталістське трактування польською стороною українського питання не дало можливості досягнути примирення й співпраці.

Ключові слова: польсько-українське примирення, проблема кордонів, Друга світова війна.

Початок Другої світової війни та втрата польської незалежності послужили могутнім поштовхом для пошуків польською політичною елітою нових моделей гарантування національної безпеки та переоцінки концепцій політики в українському питанні. Це сприяло виробленню солідарного переконання в необхідності порозуміння та примирення народів Центрально-Східної Європи. Предметом даної статті є проекти польсько-української співпраці, які були запропоновані на початковому етапі Другої світової війни.

Дослідження проблеми почалося відносно недавно, видано кілька збірників документів [6; 41; 49]. Ця проблема, зокрема, досліджена в публікаціях Т.Гунчака [47], Р.Тожецького [43], Г.Мазура [35], І.Льюшина [48], В.Резмера [40], Ч.Партача [36; 37], Л.Зашкільняка [45], В.Трофимовича [44], В.Філяра [32], Ю.Макара [34] та ін.

На початковому етапі Другої світової війни вирішення вимагали кілька основоположних проблем: проблема української державності, питання кордонів, проблема створення української армії та проблема польсько-українського порозуміння. Українська політична еліта, крім петлюрівців, розглядала початок війни як можливість приєднання західноукраїнських земель до української держави, яка мала бути створена після поразки Радянського Союзу. Складніші процеси викликав початок війни в середовищі петлюрівської еміграції, традиційно зближеної до Польщі та номінально пов'язаної Варшавським договором 1920 р., умови якого передбачали кордон по Збручу. Відбувся розкол на дві орієнтації: проальянтську та пронімецьку. На боці західних альянтів виступив Український Комітет (Comité Ukrainien) у Парижі та його орган "Тризуб". У своєму зверненні Комітет намагався не порушувати гострих питань кордонів, акцентував увагу на "трудності розв'язання територіальних проблем підчас військової заверюхи" та на братерстві польського й українського народів.

Протилежну пронімецьку орієнтацію представляли Об'єднання націоналістів-державників, Корпорація Запорожжа та їхній рупор "Трибуна Молодих". У своєму зверненні 1 травня 1940 р. націоналісти-державники наголошували на проукраїнській політиці Німеччини. Негативно оцінювалося політику Польщі і Росії, які історично прагнуть до загарбання українських земель, та політику Англії й Франції, які мають обов'язок "реставрувати Польщу в її недавніх кордонах". Суперечливі результати початку Другої світової війни та приєднання Західної України до СРСР оцінювалося в контексті ревізії Версальської системи та перспектив української соборності [3; 46, с.10–16].

Помірковану позицію намагався представляти президент УНР А.Лівицький, балансуючи між проальянтським і пронімецьким табором та проповідуючи орієнтацію на власні сили [49, с.5]. Обережна критика Польщі, Англії і Франції та різкіша оцінка Варшавської угоди були дані в промові А.Лівицького з приводу 22-ї річниці Брестського договору. Вона була побудована на контрверсії умов Брестського й Варшавського договорів та констатувала: "Берестейський договір перекреслено було Версальським, що теж лежить тепер мертвим. Варшавський договір перекреслив Рижський, а тепер ще більше

перекреслило його життя й події, перекреслила нерозумна політика Варшави та кров тих невинних українських жертв, що недавно згинули в Галичині й на Волині” [39].

У цей період у польській політичній свідомості починають формуватись основні підходи до українського питання: легітимістський, анексіоністський та ревізійністський. Співробітник польського МЗС проф. О.Гурка в меморіалі від 4 січня 1940 р., опрацьованому для міністра С.Стронського, передбачав, що проблема польських східних кордонів наново розв’яжеться зовсім інакше, ніж проблема західних кордонів, де в першій та останній інстанції вирішуватимуть західні союзники. Він припускав, що навіть в ідеальному для Польщі варіанті, коли Велика Британія і Франція розгромлять Німеччину й Росію та переможно продиктують умови миру, Захід ніколи не буде спроможний продиктувати Росії такі ж умови, як Німеччині. Незважаючи на невдачу Росії у війні з Фінляндією, Західна Європа не в стані її розгромити чи змусити до чогось. Автор поділяв висловлену кількома роками раніше спільну думку польського й румунського генштабів, що будь-яка Росія є вразливою тільки за посередництва української проблеми. Тому можливість будь-якого розв’язання питання східного кордону вбачав на шляху польсько-української співпраці в політичній і диверсійній галузі. О.Гурка передбачав, що долю спірних територій розв’яже та сторона, яка візьме у свої руки ініціативу, керівництво та організацію повстанчо-диверсійної боротьби. Автор попереджав польський уряд, що вичікування й пасивність у справі польсько-української співпраці заведуть Польщу в тупик у відносинах із Росією [2, с.10–12].

На адресу польського уряду в Анжерс приходили численні меморіали, записки, листи із пропозиціями розв’язання українського питання. Прихильником анексіонізму зарекомендував себе А.Залевський у своєму меморіалі до польського уряду від березня 1941 р., виділяючи польську програму-мінімум і максимум. “Кордон Ризького договору становить мінімум на сході. Не можемо віддати ні Львова, ні нафтового басейну, ні наближати до них кордони. Українське і білоруське питання починаються на схід від кордону з серпня 1939 р.” Автор передбачав також отримання Польщею територій від Німеччини, які розглядались як ареал депортації українців зі Східної Галичини і Волині для їх розпорошення з метою розв’язання внутрішнього українського питання. Програма-максимум передбачала створення польської імперії. Східний кордон А.Залевський убачав у “виході за Карпати, а на сході досягнення щонайменше кордону з 1771 р. з Дикими полями і Одесою” [5, с.19–21].

Компромісну течію виражав о. Ф.В.Віценік, який у представленому 10 березня 1941 р. меморіалі бачив розв’язання польсько-українських проблем шляхом двостороннього діалогу. Цьому, на його думку, сприяв відхід українців від пронімецької орієнтації, оскільки А.Гітлер ошукав українські сподівання, передавши Закарпаття Угорщині та Львів – СРСР, а не незалежній українській державі. Автор унікав чіткої постановки проблеми кордону, пропонуючи польсько-українську, або й ширшу конфедерацію, суб’єктами якої були б регіони, а не національні держави [1, с.7, 20].

Анексіоністський варіант представляв проект Польської імперії. Його автор передбачав, що до неї ввійдуть литовці, латвійці, білоруси, українці, чехи й словаки, які будуть об’єднані тільки особою глави держави, командуванням союзних військ і спільною закордонною політикою. “Пам’ятаючи про мішані етнографічні території на сході, слід уникати чітких кордонів, а шляхом виділення на спірних територіях польських осередків, зберегти їх там, де вони є, і об’єднувати в екстериторіальні адміністративні одиниці вищого ступеня”. На думку автора меморіалу, Європа перетвориться на ряд інтеграційних об’єднань: Унію скандинавських держав, Балканську унію, Унію романських держав, Британську унію й Польську унію. У такій ситуації Німеччина й Росія не становитимуть загрози [27].

Є.Кунцевич, виражаючи, очевидно, погляди Закордонного комітету Народної партії, запропонував проект Центрально-європейського блоку під польським домінуван-

ням. До нього мали ввійти країни від Прибалтики до Болгарії і, можливо, Україна. При цьому він передбачав коригування лінії кордону, при якому Дубно й Рівне мали б перейти Україні, Луцьк і Кам'янець-Подільський – до Польщі, а Буковина – Румунії, та пропонував провести обмін населенням [28, с.6, 17].

У багатьох польських політиків превалювала думка про необхідність підтримки української держави для стабільності ЦСЄ. Зокрема, Є.Клімковський пропонував підтримку української держави для протидії Росії й Німеччині [26]. Кароль Александрович стверджував, що спільність долі України й Польщі вимагає досягнення порозуміння. Згідно з ним, після війни Польща повинна надати південно-східним воєводствам з перевагою українського населення політичну, економічну й культурну автономію та допомагати у створенні окремої української держави за Збручем [10]. Є.Стемповський пропонував польському уряду використання своїх контактів для пошуків польсько-українського порозуміння й радив включити В.Мудрого або В.Целевича до складу польського уряду як міністрів без портфеля [8].

У своєму меморіалі С.Нагнибіда, петлюрівський офіцер і капітан польської авіації, стверджував, що Польща, навіть перемагаючи у війнах Росію, не вміла використати перемогу політично й економічно. Росія не буде переможена, поки їй не буде завдано політичного й етнографічного удару, тобто не поділено на дрібні держави. Найважчою проблемою вважав східний фронт, тобто відносини з Росією, і називав ілюзією припущення, що у випадку перемоги над Німеччиною росіяни залишать зайняті території. У цьому випадку необхідно буде або боротися з росіянами, або опанувати анархію. В обох варіантах першорядне значення відіграє польсько-українська співпраця. Для співпраці з українського боку пропонував середовище петлюрівців. На думку С.Нагнибіди, слід на території Румунії в Бухаресті, Чернівцях чи Кишиневі створити польсько-український штаб чи організацію, яка мала б нав'язати зв'язок з українцями й поляками в Галичині. “Я глибоко переконаний, що польський і український народи могли б піти пліч-о-пліч проти спільних ворогів, що могло б дати тільки позитивні наслідки і недо-вго треба б чекати, щоб Польща і Україна постали як дві потужні й союзні держави, що не побоюються ні Німеччини, ні Москви” [21].

Прихильником польсько-українського порозуміння виступив Михайло Білик. Він уважав, що Польща повинна підтримати розкол Росії на національні держави, підтримати незалежність України, надати територіальну автономію Східній Галичині й Волині. Кроками в напрямку польсько-українського порозуміння М.Білик уважав включення українця до складу польського уряду, створення відділу для справ українців при Центральному Громадянському Комітеті в Бухаресті й Будапешті та при польських консульствах, ведення відповідної акції в польській і українській пресі, видання брошур з тематики федералізму [24].

Значну проблему в процесі примирення становило питання кордонів. Меморіал, підписаний “R.K.”, виступав проти передачі Польщею Україні Тернопільсько-Станіславського воєводства та пропонував пересунути кордони України на схід із включенням до її складу Сталінграда [19]. Поручник К.Чарковський-Голейовський пропонував будувати польсько-українські відносини на основі Люблінської й Гадяцької уній, Східна Галичина й Волинь мали залишатися частиною Польщі, але розглядалися як власність польського й українського народів і мали отримати автономію. У складі польської армії повинні бути створені українські частини [20]. Східний кордон Польщі Є.Клімковський пропонував по лінії Дніпра. На випадок створення спільної Польсько-Української держави передбачав кордон, опертий на Чорне море та ліквідацію політичного кордону між об'єднаними державами [25].

Початок війни актуалізував також проблему створення української армії. Із цієї причини Український Народний Союз у Франції виступив із закликом до українських емігрантів у випадку військового призову вимагати включення до складу французької,

а не польської армії [11, с.4]. Площиною для польсько-українського компромісу могло стати створення українських підрозділів у складі польської армії. 6 січня 1940 р. прем'єр звернувся до Комітету для справ Краю із пропозицією опрацювати проект відповідного рішення. 18 січня на засіданні Комітету пропозицію було оцінено позитивно й розроблено тимчасовий статут, згідно з яким вище керівництво повинно бути польським, відзнаки польські, а поряд – українські, команди українською мовою, а службовою мовою залишалася польська, душпастирство українське та судівництво польське [18].

19 лютого 1940 р. відбулася розмова підсекретаря МЗС З.Гралінського з О.Шульгіним. З.Гралінський висував пропозицію створення в рамках польської армії українського відділу з українським командуванням та українськими відзнаками поряд з польськими орлами. О.Шульгін вимагав створення українського легіону й переходу до нього українських рекрутів, які були польськими громадянами [17].

Деякий час польський уряд продовжував дотувати прометейський рух. Зокрема, тільки в березні 1940 р. на підтримку відповідних акцій української, грузинської, азербайджанської, північно-кавказької, козацької й туркестанської еміграції було виділено 63 000 фр. франків, з яких 20 000 франків виплачено Г.Коссенку для української групи [29]. У меморіалі В.Пельц пропонував польському урядові підтримку прометейського руху для політичної підготовки майбутньої конфронтації з Росією. Він виділив два основні завдання цього руху: “1) популяризація як у політичних кабінетах світу, так і в масах зацікавлених народів (польського, народів, гноблених Росією, і народів, сусідніх із Росією), ідеї необхідності зміни створеного статус-кво в Східній Європі; 2) створення для цієї ідеї виконавчого інструменту, “п’ятої колони”, яка діятиме у всіх зацікавлених сферах”. Тільки шляхом такої діяльності В.Пельц уважав можливою польську перемогу у війні, яка очікувала Польщу на сході. Для підтримки прометейського руху він пропонував виділяти 50 000 фр. щомісячно [31]. У коментарі О.Гурка загалом погоджувався з аргументами В.Пельца, пропонував підтримку прометейського руху, але не занадто масштабну і вважав необхідним отримання згоди британського уряду [30]. Згідно з рахунками 1 березня 1940 р. В.Бончковський у Бухаресті отримав 900 франків на ведення кампанії в пресі щодо українського питання, а В.Пельц на діяльність прометейського руху – 43 000 фр. [4].

Спроби польсько-українського порозуміння робилися посольством Польщі в Бухаресті. Зокрема, 10 і 12 січня 1940 р. було проведено таємну конференцію з українськими представниками, на якій узгоджено тісну співпрацю в Румунії й на міжнародній арені та відмову від висування гострих питань. Було створено шестиособовий мішаний комітет для ведення спільної пропагандистської акції [14].

Унаслідок розколу українського політикуму на кілька таборів важливості набирала проблема вибору суб'єкта для порозуміння. А.Ладось зазначав, що суб'єктами для переговорів з українського боку можуть бути Український Комітет у Парижі, УНДО, ОУН і канадська еміграція. Із цієї нагоди він рекомендував відрядити Є.Гедройца до Канади для встановлення контактів з українською еміграцією. Український Комітет отримав допомогу від польського уряду в сумі 60 тис. фр. [15].

Наприкінці 1939 р. польський уряд старався включити до складу Національної Ради українського представника, і вибір впав на діяча УНДО В.Соловія. У переговорах із польськими представниками В.Соловій пропонував укладення формального договору, після якого мали бути здійснені подальші кроки, тобто входження українських представників до Національної Ради та уряду. Площиною для порозуміння вважав федерацію, причому узалежнював рівень компетенцій федерації зі справою західних кордонів України. Наголошував на включенні до домовленості справи Львова, яка є основоположною для українських політичних сил [16].

А.Ладось надав В.Соловію з урядового бюджету фінансові кошти для подорожей і політичної діяльності. Однак одразу стали проявлятися розбіжності. Проводячи досить

незалежну політичну лінію, український політик став небажаним для польського уряду. Приїхавши в грудні 1940 р. з Віши до Лісабона, він у польському посольстві отримав відмову в отриманні візи до Британії. У листі з Лондона пояснювалося, що В.Соловій небажаний, оскільки проявив нелояльність, не має впливів серед українського суспільства і вважається “польським знаряддям, чим, власне, не хоче бути” [23].

Міжнародна ситуація та блискавичні зміни не створювали необхідних передумов для польсько-українського примирення. Інструменталістське трактування польською політичною елітою українського питання та глибина міжнаціональних протиріч не дали можливості досягнути двостороннього порозуміння, примирення й співпраці на початковому етапі Другої світової війни.

1. Archives of Polish Underground Movement Study Trust in London (next – APUMSTL). – Oddział IV Sztabu Naczelnego Wodza. – Ks. F. W. Wicenis. Memorial w ukraińskiej sprawie. – Londyn, 10 marca 1941. – S. 7, 20.
2. Archives of Sikorski Institute in London (next – ASIL). – Stanisław J. Paprocki. – Sygn. 30/1/2. – Gorka O. Obecny stan spraw ukraińskich (Promemorjał dla p. Ministra St. Stronskiego). – Paryż, 4 stycznia 1940. – S. 10–12.
3. Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (AUJ). – Lepki Bohdan. – Sygn. D-XV-7. – Npg.
4. Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie (AZHRL). – Archiwum St. Kota (ASK). – Sygn. 187. – K. 80–81, 113–120. Budżet F. S. Tajne.
5. Archives of Sikorski Institute in London. – St. J. Paprocki. – Sygn. 30/1/2. – Zalewski A. Błędy wersalskie i powersalskie. – Londyn, w marcu 1941 r. – S. 19–21.
6. Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945. T. I : Wrzesień 1939 – czerwiec 1941. – Londyn : Studium Polski Podziemnej, 1970. – 583 s.
7. AZHRL. – ASK. – Sygn. 189. – K. 63–64. Protokół z posiedzenia Rady Ministrów z dnia 13 lutego 1940 r.
8. AZHRL. – ASK. – Sygn. 394. – K. 36–37. List J. Stempowskiego do A. Ładosia. – *Nagygejoc*, 7. X. 1939.
9. AZHRL. – ASK. – Sygn. 396. – K. 22. Chrzanowski. Telegram. – Roma, 28.II.1940.
10. AZHRL. – ASK. – Sygn. 396. – K. 27. Aleksandrowicz K. Problem ukraiński.
11. AZHRL. – ASK. – Sygn. 397. – K. 108. До відома українцям, що ставали до поборових комісій // Українське Слово. – Париж. – № 336. – 17. XII. 1939. – С. 4.
12. AZHRL. – ASK. – Sygn. 400. – K. 143–146. Memoire du Gouvernement Légal de la République Démocratique Ukrainienne se trouvant en exil sur le problème de l'indépendance de l'Ukraine. Présenté a S.E.N. Sumner-Welles. – Paris, le 4 mars 1940.
13. AZHRL. – ASK. – Sygn. 401. – K. 5–6. Президиум Народного Собрания Западной Украины.
14. AZHRL. – ASK. – Sygn. 402. – K. 12. Ambasada RPP w Paryżu. – Paryż, 15. I. 1940.
15. AZHRL. – ASK. – Sygn. 402. – K. 14–15. Ładoś A. Notatka w sprawach ukraińskich dla Komitetu Politycznego dla Spraw Kraju. – Angers, 2. II. 1940.
16. AZHRL. – ASK. – Sygn. 402. – K. 17. Ładoś A. Notatka w sprawach ukraińskich dla Komitetu Politycznego dla Spraw Kraju. – Angers, 2. II. 1940.
17. AZHRL. – ASK. – Sygn. 402. – K. 39. Notatka z rozmowy Min. Gralińskiego z Szulginem. – Angers, 20. II. 1940.
18. AZHRL. – ASK. – Sygn. 402. – K. 39. Posiłkowy oddział ukraiński przy Armii Polskiej.
19. AZHRL. – ASK. – Sygn. 403. – K. 30. Memorial R. K. – Warszawa, w marcu 1940.
20. AZHRL. – ASK. – Sygn. 403. – K. 43. Czarkowski-Golejowski K. Sprawa ukraińska.
21. AZHRL. – ASK. – Sygn. 406. – K. 31–32. Nahnybida Sergiusz. Kapitan Obserwator 3 pułku lotn. Odpis. – 15. I. 1940.
22. AZHRL. – ASK. – Sygn. 406. – K. 37. Boguszewski. Notatka informacyjna dla Pana Ambasadora RP w Bukareszcie w sprawie Sołowaja Włodzimierza. – [Czerniowce], 5. II. 1940.
23. AZHRL. – ASK. – Sygn. 406. – K. 73. Szanowny Panie! Najtajniej. – [Londyn], 10. I. 1941.
24. AZHRL. – ASK. – Sygn. 425. – K. 17–19, 15–16. Biłyk Michał. Do Pana Ministra Opieki Społecznej Jana Stańczyka w Angers. – Pucioas, 29. II. 1940. Biłyk Michał. Do Pana Ministra Opieki Społecznej Jana Stańczyka w Angers. – Pucioas, 1. III. 1940.
25. AZHRL. – ASK. – Sygn. 425. – K. 4. Klimkowski Jerzy. Zasady odbudowy przyszłej Polski.
26. AZHRL. – ASK. – Sygn. 425. – K. 9–13. [Klimkowski Jerzy]. Znaczenie “sprawy wschodniej” dla przyszłości Polski. – Paryż, 30. I. 1940.
27. AZHRL. – ASK. – Sygn. 425. – K. 36. Imperium Polskie.
28. AZHRL. – ASK. – Sygn. 443. – K. 8, 19. Kuncewicz J. Zadania i pozycja Polski w układzie powojennym. – Londyn : Komitet Zagraniczny SL, 1941. – S. 6, 17.
29. AZHRL. – ASK. – Sygn. 468. – K. 1. Pelc Wł. Zestawienie dotacyj, wypłaconych na pracę prometeuszowską w Paryżu w miesiącu marcu 1940 roku. – Paryż, 21. III. 1940.

30. AZHRL. – ASK. – Sygn. 468. – K. 11–13. Górka O. Komentarz do pisma p. Pelca z 13IX. b. r. L. dz. 26/1/40 w sprawie ruchu prometejskiego.
31. AZHRL. – ASK. – Sygn. 468. – K. 14–15. Pelc W. Panie Ministrze... – Marsylia, 13. IX. 1940.
32. Filar W. Ukraińsko-polski konflikt narodowościowy na południowo-wschodnich Kresach II RP: przebieg, skutki, przyczyny, wnioski na przyszłość / Władysław Filar // Polska–Ukraina: trudne pytania T. 9 : Materiały IX i X międzynarodowego seminarium historycznego [“Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej”], Warszawa, 6–10 listopada 2001. – Warszawa : Karta, 2002. – S. 284–307.
33. Kyryczuk J. Próby porozumienia polsko-ukraińskiego w latach II wojny światowej / Jurij Kyryczuk // Polska–Ukraina: trudne pytania. T. 6. – Warszawa : Karta, 2000. – S. 53–74.
34. Makar J. Ukraińsko-polski konflikt narodowościowy w latach II wojny światowej: przyczyny, przebieg, skutki, wnioski na przyszłość / Jurij Makar // Polska–Ukraina: trudne pytania. T. 9. – Warszawa : Karta, 2002. – S. 325–341.
35. Mazur G. Rola Niemiec i Związku Sowieckiego w polsko-ukraińskim konflikcie narodowościowym w latach 1942–1945 / Grzegorz Mazur // Polska-Ukraina: trudne pytania. – T.5. – Warszawa : Karta, 1999. – S. 221–234.
36. Partacz Cz. Problem ukraiński w polityce polskiego rządu na uchodźstwie i polskiego państwa podziemnego w latach 1939–1945 / Czesław Partacz // Polska-Ukraina: trudne pytania. T. 4. – Warszawa : Karta, 1999. – S. 115–128.
37. Partacz Cz. Próby porozumienia polsko-ukraińskiego na terenie kraju w latach II wojny światowej / Czesław Partacz // Polska–Ukraina: trudne pytania. T. 6. – Warszawa : Karta, 2000. – S. 17–52.
38. Pryshlak M. O. Szeptyckij a porozumienie polsko-ukraińskie: Kilka uwag / M. O. Pryshlak // Polacy i Ukraińcy. – [B. m.] : Kret. – S. 46–51.
39. Rede des Herrn Mykola Liwytzkij, gehalten im Februar 1940 in der Versammlung einer ukrainischen Kolonie anlässlich des 22 Jahrestages vom Abschluss des Friedens vom Brest. – S. 1–7 // Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (AUJ). – Lepki Bohdan. – Sygn. D-XV-7. – Npg.
40. Rezmer W. Stanowisko i udział Ukraińców w niemiecko-polskiej kampanii 1939 roku / Waldemar Rezmer // Polska–Ukraina: trudne pytania. T. 4. – Warszawa : Karta, 1999. – S. 13–35.
41. Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich / Mikołaj Siwicki. – T. 1. – Warszawa : TYRSA, 1992. – 317 s. ; T. 2. – Warszawa : TYRSA, 1992. – 333 s. ; T. 1. – Warszawa, 1994. – 440 s.
42. Szwahulak M. Stanowisko i udział Ukraińców w niemiecko-polskiej kampanii 1939 roku / Mychajło Szwahulak // Polska–Ukraina: trudne pytania. T. 4. – Warszawa : Karta, 1999. – S. 36–61.
43. Torzecki R. Problemy porozumienia polsko-ukraińskiego w okresie II wojny światowej / Ryszard Torzecki // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – Warszawa, 1994. – № 2. – S. 117–120.
44. Trofymowycz W. Rola Niemiec i Związku Sowieckiego w konflikcie ukraińsko-polskim w latach 1939–1945 / Wołodymyr Trofymowycz // Polska–Ukraina: trudne pytania. T. 5. – Warszawa : Karta, 1999. – S. 193–220.
45. Zaskilniak L. Problem ukraiński w polityce polskiego rządu na uchodźstwie i polskiego podziemia w latach 1939–1945 / Leonid Zaskilniak // Polska–Ukraina: trudne pytania. T. 4. – Warszawa : Karta, 1999. – S. 129–146.
46. Відозва молоді // Бюлетень Пресового Бюра при Уряді Української Народньої Республіки. – [Рим], 1940. – Травень. – С. 10–16.
47. Гунчак Т. Поляки і українці під час Другої світової війни / Тарас Гунчак // Україна-Польща: історія і сучасність. Ч. 1. – К., 2003. – С. 335–343.
48. Ільющин І. Джерела дослідження збройного протистояння Української Повстанської Армії і Армії Крайової в Західній Україні (1939–1945 рр.) / Ігор Ільющин // Україна-Польща: історія і сучасність. Ч. 1. – К., 2003. – С. 343–359.
49. Телеграма, вислана з Рима до Нью-Йорка // Бюлетень Пресового Бюра при Уряді Української Народньої Республіки. – [Рим], 1940. – Травень. – С. 5.

Начало Второй мировой войны актуализировало проблему примирения и сотрудничества народов Центрально-Восточной Европы. В деятельности эмиграционного правительства в Анжерсе решения требовали несколько фундаментальных проблем польско-украинских отношений: проблема украинского государства, вопрос границ, проблема создания украинской армии и проблема польско-украинского примирения. Инструменталистское восприятие польской стороной украинского вопроса не дало возможности достигнуть примирения и сотрудничества.

Ключевые слова: польско-украинское примирение, проблема границ, Вторая мировая война.

The beginning of the World War II actualized the problem of a reconciliation of East Central European peoples. At the first stage of the World War II several fundamental problems needed their solution: the problem of Ukrainian statehood, the question of borders, the problem of a creation of Ukrainian army and the problem of Polish-Ukrainian mutual understanding. The instrumental interpretation of the Ukrainian question by Polish side laid obstacles to an achievement of the reconciliation and collaboration between these two peoples.

Key words: Polish-Ukrainian reconciliation, the problem of borders, the World War II.